

סופות האבק

אין הכוונה במושג זה לכמויות האבק הגדולות המוסעות אלינו ממערב ומדרום: מצפון אפריקה, בחדשי החורף והאביב אלא לסופות בלבד. שעות הבקר נקיות, ועם שקיעת החמה, ועדיין לפני-כן, פוסק מחול-השדים האלה (באנגלית הם גם נקראים Devils). כיוון מערבלי האבק הוא כמעט בלי יוצא מהכלל ממערב למזרח או ממערב צפון למזרח-דרום. לפי-כך יש אפשרות להכניס בתכניות השיכון כיוונים מיוחדים לבניינים, לחצרות, לבתי-הדירה ולאורוות ולרפתות, ואולי גם לטורי המטעים, בהתחשב עם גורם הרוח והאבק המלווה אותו בחדשי הקיץ. בחורף מעטות סופות האבק כשהאדמה לחה; ברם, בשנים שחונות מצויות סופות אבק גם בין גשם לגשם בחדשי החורף. מספר הימים שבהם מנשבת סופת אבק בבאר שבע הוא 107 בשנה, מהם 76 – בחדשי מאי – ספטמבר.

על בתי-הקברות הסמוכים לספר

מאת י. בן-צבי

הרעיון על קדושת אדמתה של ארץ-ישראל – ימיו כימי ישראל. קדושתה מועילה לגוף ולנפש, ומי שלא זכה לעלות לארץ בחיים, מתאוה להיקבר בה לכל-הפחות אחרי מותו. יעקב אבינו היה הראשון שדרש מבניו, שיביאוהו לקבורה עם אבותיו בחברון. כמוהו עשה גם יוסף, שהשביע את אחיו שיעלו את עצמותיו לארץ כנען. מנהג זה נהוג היה בימי התלמוד, כמוכח בסיפור על רבי ועל ארונו של רב הונא. על-כך מעידות גם הכתובות העבריות-הארמיות והיווניות במערות הקברים שבבית-שערים, כי מנהג נפוץ היה בישראל להעלות את המתים לקבורה בארץ, ושהעלום למעשה ממקומות רחוקים: מתדמור, מגבול אדום וערב, ועד תימן* ועד בכלל, וכן מארץ הפרתים – מרחק מסע של שבועות, בארונות עץ, על גבי גמלים וחמורים. התיירים היהודים והנוצרים מימי הביניים מספרים על חביות-חרס, מלאות עצמות יהודים שעדיין היו גנוזות בזמנם בתוך מערת המכפלה, אשר לשם הועלו מירכתי תבל בכדי לנוח סמוך לאבות העולם. מסורת מספרת על העלאת עצמותיו של הרמב"ם ממצרים, וגם עצמות צאצאיו אחריו.

חזיון שני מתגלה לפנינו במנהג הנהוג בערי הספר הסמוכות לארץ-ישראל ובערים שיש עליהן ספק אם הם נמנות עם סוריה או עם ארץ-ישראל. במקרים כאלה נהגו אבותינו לקבוע להם בית-קברות מיוחד, אם גם בריחוק מקום, ובלבד שיהיה בתחומי ארץ-ישראל, במקום היוצא מכלל ספק.

* [ר] מאמרו של ד"ר הירשברג בחוברת זו. – המערכת.]

(1 ר' מסעות ר' בנימין, הוצאת מרקוס אדלר, ע' מ"א; ועי' במאמרו של הפרופ' גולן, י.

על שני מקומות מסוג זה כבר עמדתי בספרי שאר ישוב: על בית-הקברות שבכפר יסיף, המשמש גם לצרכי בני עכו העיר, שהיא מכיבוש עולי בבל ולא מכיבוש עולי מצרים, והילכך הוטל עליה ספק, אם היא בבחינת ארץ-ישראל ודאית⁽²⁾; ועל בית-הקברות שבכפר אב"א — או אב"א סאָקי — ממערב לחצבני, המשמש לקבורת מתי חצביה, השוכנת ממזרח לנהר חצבני, ומשום זה נחשבה על סוריה⁽³⁾.

עכשיו נתברר כי שני המקרים האלה אינם בודדים, ולא על עצמם בלבד יצאו למד, אלא על הכלל כלו יצאו למד. בזה אפשר להיווכח מהדוגמה השלישית, דוגמת צידון, שמצאתי בספר: ידי משה לר' משה ירושלמי, שנכתב בשנת תקכ"ט לפ"ק (1769). ויצא לאור עפ"י כת"י ש. ז. שוקן בתרצ"ח (תל אביב).

צידון שייכת כידוע לסוריה והיא נכללת בתחומיה המורחבים של אר"י היעודה ומשום זה היא בחזקת ספק ארץ-ישראל. יחד עם זאת היא נחשבת על גבולות שבט אשר, וסביבותיה — על זבולון, אשר עליו נאמר: וירכתו על צידון⁽⁴⁾. מדברי כתה"י הנ"ל (ידי-משה) מתברר כי אמנם קבעו להם גם אנשי צידון מקום מיוחד לבית קברות מחוץ לעיר, במקום שלא חל עליו ספק שהוא בתחומי ארץ-ישראל. וזו לשונו (תרגום מאידיש):

במרחק שעתים מצידון נמצא גבול ארץ-ישראל, ויש להם בצידון שני בתי-חיים. האחד בחוף לארץ, והשני מעבר לגבול [סוריה, בתחומי] ארץ ישראל...⁽⁵⁾ כשאחד נפטר ומשאיר בצואתו כסף לחברה הקדישא, שיכניסוהו לארץ-ישראל. הם מכניסים אותו לארץ כמטה אחת הקשורה לשני פרדים. מה שנקרא בלשון הערבים: שהריואן. הנתלה על שני הפרדים לאוכפיהם, הפרד האחד עובר קדימה והשני-מאחוריו; ועשרה אנשים הולכים עמהם לשם לוויה. על פי גורל. מטעם החברה בכדי שאפשר להגיד קדיש מיד לאחר הקבורה, אולם אם ימות האיש ולא ישאיר כסף לח"ק, אז הם קוברים אותו [בבית-הקברות אשר] בחוף לארץ⁽⁶⁾.

להלן הוא מספר ספור אפייני לגבי ההווי והיחסים שבזמנו; וז"ל:

מעשה בבחור אחד שבא מדרך רחוקה מאד, פגשתיו בדמשק ולא הודיע [ראיש] שהוא [עודנו] בחור. כאשר היתה לו כבר הדרת זקן, אולם לפני התגלה שעודנו בחור. והודיע שהוא מק"ק גאיי ממדינת מעהרין, וכשבא לצידון ורצה לעלות לארץ-ישראל חלה בצידון, וכראותו שהוא נוטה למות, והיו לו בידי למעלה ממאה אדומים, וצוה את כספו לטובת ארץ-ישראל. ומשום זה לא רצו אנשי צידון לקברו, ושלחו חמור אחד לצפת תוכ"ב, דהיינו דןאר, שיבוא משם (אנשי הח"ק) כי מת אשכנזי אחד, והשאיר הרבה כסף בכדי שיבואו לקבל ממנום ולקחת את הנפטר, ומצידון ועד צפת ג' ימי מסע. ובכך יצאו אנשי צפת עם השהריואן, ולקחו את ממנום, ותכף שיהרו את המת, ומיד לאחר שעברו את

(2) ר' שאר ישוב א', ע' 111.

(3) ר' שם ב', ע' 115-116.

(4) ר' ברא' מ"ט, י"ג.

(5) ר' ידי משה, ע' י"ג. (6) שם, ע' י"ד.

גבול ארץ־ישראל קברו את המת בבית־החיים אשר לאנשי צידון בתוך [תחומי] ארץ־ישראל. אמנם דבר זה לא מצא חן בעיני אנשי צידון. אולם כך עשו אנשי ארץ־ישראל כאשר אנשי צידון לא רצו להתעסק כמת: שאילו טפלו אנשי צידון כמת [בר מינן] והיו קוברים את הבר־מינן, היו אנשי ארץ־ישראל משלמים להם דמי קבורה. ועתה עשו אנשי ארץ־ישראל להכעיס לאנשי צידון, ולא רצו להשהות את קבורת הבר־מינן, ואין זה חשוב, מאחר שנקבר בארץ־ישראל⁽⁷⁾.

מנהג צידון זה לקבור את נכבדי העדה בבית־הקברות שבתחומי ודאי ארץ־ישראל, למרות ריחוקו מן העיר, מנהג זה חשוב לנו כהשלמה לידעיתנו בדבר מנהג דומה, שנהגו בו שתי הקהילות האחרות שהיו בחזקת ספק ארץ־ישראל, עכו וחצביה, כנזכר לעיל.

נשאלת השאלה: איה מקומו של בית־קברות ארץ ישראל, זה, הסמוך לצידון? בספרו של ר' משה ירושלמי ניתנו שני סימנים, ראשית, שגבול ארץ־ישראל נמצא במרחק של שתי שעות מצידון, ושנית־הקברות הוא קרוב לגבול; ושנית, נראה ברור מתוך התיאור שבית־קברות זה נמצא בדרך מצידון לצפת.

לפי הסימנים הללו יש לחפש את בית הקברות ליד נבי סג'וד, הוא מקום קברו המסורתי של אהליאב בן אחיסמך; לטובת השערה זו יש להגיד שהקבר הזה, הנודע היטיב ליהודי צידון, הוא מקום קדוש ידוע, הנערץ על־ידי יהודי סוריה והלבנון, שאליו באים לשם זיארה (השתטחות וביקור) המוני עולי רגל מצידון, מדמשק ומבירות ואף מצפת — עד ימינו אלה. טבעי הוא הדבר, שבצילו בחרו להם יהודי צידון מקום מנוחת עולמים, כי הוא המקום הקדוש הקרוב ביותר אליהם. מלבד הזכות הגדולה לשכב ליד הצדיק, ישנו עוד תפקיד חשוב לקברים הסמוכים למקום קדוש, שהמתים מגינים על המקום, והקברים עשויים לחזק מצידם את החזקה, שיש ליהודים על המקום הקדוש שאליו נוהרים לשם זיארה.

הנימוק השני לטובת הזיהוי הזה הוא — שסג'וד נמצאת ליד הדרך, בה עוברות כרגיל השיירות בין צידון ובין צפת.

לעומת זאת יש לטעון שמכיון שהגבול הוא במרחק שתי שעות מצידון ובית־הקברות נמצא קרוב לגבול, אין תיאור זה הולם את סג'וד, הנמצאת במרחק 21 ק"מ מצידון (בקו האוויר). כלומר במרחק הרבה יותר גדול משתי שעות, ובפרט שהיא שוכנת בגובה של 3,380 רגל מעל פני הים, ומשום זה אין להגיע מצידון לסג'וד בפחות מ 5 — 6 שעות.

אולם אין הנמוקים שכנגד מכריעים: ראשית, אין לסמוך על דיקנותם של התיירים מסוגו של המחבר; אמנם, קרוב לוודאי שהמחבר ביקר בצידון, ועבר בדרך צפת, אולם אין שום ראייה לכך שביקר בעצמו בסג'וד או בבית־הקברות. שהוא מזכיר. המחבר סמך בוודאי על סיפוריהם של אנשי צידון איש מפי איש, אולם אין אנו מוכנים לסמוך עליהם כלל.

א. מ. לונץ כותב אף הוא: אהליאב בן אחיסמך, מקום קברו ככפר אחד, רחוק כשתי שעות מצידון⁽⁸⁾, ובהערה הוא שם מוסיף: כן היא המסורה

(7) שם, ע' י"ד—ט"ו.

(8) ר' ירושלם א' (תרמ"ב).

השוררת בפי אחינו כעת והרבה מאחינו יושבי ארץ הקדם ינהרו שמה להשתטח על קברו⁹; ואולם הן גם לונץ קיבל את המסורת, כמו משה הירושלמי בשעתו מפי אנשי סוריה¹⁰.

ואמנם לא תמיד היו אנשי צידון עקביים. לפני מאה שנה כתב ר' חיים דוב הורביץ בעל חבת ירושלים, שהמרחק אינו לא שתיים אלא שלוש שעות. וזו לשונו:

וזה המקום הוא כמהלך שלשה שעות מצידון, ויש שם חצר ובתים, ובתוכה בנין גדול מפואר, קבורת אהליאב, ובאים לשם יהודים וגויי הארץ, הקרובים והרחוקים, ונודרים נדרים ונדבות עבור נשמתו, וגם בכל עת צרה על הימים נודרים עבורו, ומוזה קונים צאן רבות; וסמוך להחצר יש עדרי עדרים שמרעים רועים בשדות וטובחים ומוכרים לאורחים וקונים אחרים, ויש בחצר הנזכר כלי נחושת לרוב, לכישול ושתייה לכל הצמרכות הבאים לשם, ואין גם אחד שיקחם ויעבירם משם כי יראים לננוב, גם מקום אחד שמניחים שם מטבעות, והלוקחם על פי סגולה מניח אחרים תחתיהם; ושם יש מערה, ואומרים, כשילין שם חולה או משוגע יחידו — יתרפא¹¹. — עכ"ל.

ואולם יש מקור קדמון יותר, השייך לשנת תס"ז (1707), והוא קובץ את המרחק מצידון לקברו של אהליאב בשמונה שעות. כוונתי לתעודה לתולדות נחמיה חיון, שפרסמה ג. שלום, ובראשיתה באה פסקה זו:

ספר לי חכם א' בציידי, והיא ק"ק צידון, ונקבר שם זבולון, ו"א¹² שהוא זבולון בן יעקב, והייתי על קברו, וכמו שמונה שעות רחוק מן העיר. בכפר א' קבורים שם בצלאל ואהליאב, וגם נקבר בזה הדרך תנא א' ושמו ר' אליעזר, ושכחתי איזה ר' אליעזר הוא ובעה"ר לא השגנו לילך על קברם¹³.

הנה כי כן מצאנו שבשעה שאחדים מאנשי צידון מעריכים את המרחק עד הקבר בשתי שעות, נמצאים מחכמי צידון, המעריכים את המרחק בשמונה שעות. ואמנם, ההערכה האחרונה הזאת היא הקרובה למציאות.

במכתבי להר"י טולידנו מיום א' שבט הצעתי את השערתי בדבר זיהוי בית-הקברות של צידון עם סביבות נבי סג'וד, שבו ביקר הרב בשעתו, וכתב מאמר עליו¹⁴; יחד עם זה הרציתי את ספקותי בעניין זה. הר"י טולידאנו ענה

(9) שם, שם, בהערה.

(10) בטעות דומה נכשל גם הד"ר א. י. בראויר, ברשמו בספרו (אבק דרכים, ע' 19) שהקבר המקודש על יהודי צידון בסג'וד מרוחק שלוש שעות מצידון.

(11) ר' חיים דוד הורביץ, חבת ירושלים, במאמר: חוף הים, סי' ט"ו.

(12) יש אומרים.

(13) ר' ציון ד', ע' 172.

(14) ר' י. מ. טולידאנו משוט בארץ: סג'וד, העולם 1908, גליון מ"ד; מאמר אחר פרסם פ. בראדון (בחתימת: עזוי אפנדי), ובו תיאור סג'וד והזיאה, בדבר, 2149 (י"ג סיון תרצ"ב — 17.6.32).

לפי במכתבו מיום ה' שבט ש"ז 15), שלפי זכרונו אין היום קברות יהודים בסביבת סג'וד, דהיינו ליד קברו של אהליאב בן אחיסמך, הנמצא אף הוא ברשותם של הערבים; לעומת זאת הוא משער, שאולי הכוונה לקברו של צפניה הנביא שבכפר גבע, הידוע אף הוא היטיב לתושבי צידון; לפי לא נראית השערתו זו, באשר גם הקבר הזה מרוחק מצידון לא פחות מ-22 ק"מ בקו האוויר, ולא הרווחנו כלום מהשערה זו; מאידך גיסא, הרי קבר צפניה הנביא נמצא בכיוון צפוני-מזרחי מצידון, רחוק מדרך צפת, ולא יתכן איפוא, שבעל ידי משה, בדברו על הלווית המתים בדרך צפתה, התכוון לקברו של צפניה בגבע שבצפון.

ועדיין עומדת בעינה השאלה, אם נשאר שרידי בית-הקברות יהודי ליד הנביא סג'וד; לא ראינו אינה ראייה; אולם יש בידי עדותו של מר משה פודהרצר, יו"ר הקהלה העברית בצפת, שכותב לפי (י"ב אדר ש"ז) בתשובה על מכתבי מיום ל' שבט: עד כמה שידוע לי מפי מבקרי הנבי סג'וד; נמצא בית קברות יהודי עתיק בין הנבי הנ"ל לבין הכפר מזרעה סג'וד; אם הקברות הנ"ל הם מאנשי צידון או משוב קדמון אחר בקרבת הכפר הנז' קשה היה לי לברר. מר פ. מעיר, שעד היום נוהגים עוד בני צפת, בעיקר בני העדה הספרדית, לבקר את קברו של אהליאב בן אחיסמך שבבת שאחר חג השבועות.

עם הסיכום יש לאמר, כי ההשערה המתקבלת ביותר על הדעת היא שמקומו של בית-הקברות הצידוני-הארצישראלי, הוא ליד קברו המסורתי של אהליאב בן אחיסמך בסג'וד. השערה זו מתאמת בעדותם של עולי הרגל מצפת, המעידים על קיומו של בית-קברות יהודי קדמון סמוך לסג'וד, וראוי וכדאי לבחון את הסביבה ואת בית-הקברות הנ"ל בחינה מדוקדקת; יתכן, שימצאו שם שרידים חשובים ביותר.

15) סג'וד — כותב לי הרב י. ט. — הוא אחד המקומות הקדושים הנערצים ביותר אצל תושבי הארץ, ואצל אחינו הספרדים באר"י ובטוריא כשש שעות מזרחית-צפונית לצידון, שם נקבר אהליאב בן אחיסמך למטה דן.

הזמן הנועד לזיכרון הוא בין פסח לעצרת. מספר העולים מאחינו לבד בעונה זו הוא 400 — 500 נפש. סמוך להר זה קבר אחר על ראש ג'בל ערב צלאיל הוא קברו של בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה, חברו של אהליאב. על יד הקבר מעין נביא טאן, ועל פתח הכיפה יושב השיך המקבל את התשלום בעד הבקורים בקברים. איש אחד מאנשי הכפר מזרעה הראה את הדרך לקברו של אהליאב ותמר (!) אמו. ובניין — כותבת זו:

"סאר האד[ה] אלבנין אלמוואקע חצרת אהליאב בן אחיסמך, ואמו תמר, עאן סנת מאתיין, פסאר הרח לגאמיע אלואקעה בחצרת נביא אללה סג'וד".

במכתב השניה נאמר, שהבניין הראשון נהרס ברעש שנת התקצ"ו, ואז — חודש.